

Majoros Valéria

MAGYAROK A 30-AS ÉVEK PÁRIZSÁBAN HENRY MILLER KÖRNYEZETÉBEN

A 90-es évek elején, Tihanyi Lajos művei után kutatva, az 1973-ban, a Magyar Nemzeti Galériában rendezett kiállításon szerepelt két festményt, Dobó István és Dobó Istvánné portréját is szerettem volna megtalálni. A kiállítás katalógusában, amelynek bevezetőjét a hagyatékot hazajuttató Brassai írta, a képek tulajdonosaként Dobó Istvánt tüntették fel.¹ Dobóról azonban nem lehetett tudni semmit. A kiállítás dokumentációja az évek során elkallódott, a kiállítás rendezői pedig nem emlékeztek a hajdani címre.

Kézenfekvőnek kínálkozott, hogy megnézzem a telefonkönyvben, nem szerepel-e a Dobó név. Természetesen több előfizető is volt ilyen néven. Valamennyiüknek levelet írtam. Választ nem kaptam egyet sem.

Évek múlva, egyszer valami más Tihanyira vonatkozó adatot kerestem a Magyar Nemzeti Galéria levéltárában, amikor rábukkantam egy 1965-ben írott levélre. A levelet a Galéria igazgatójának írták és két Tihanyi festményről volt benne szó. A levél feladója örömmre Dobó István volt, akinek a borítékon még a címe is szerepelt. Újra elővettem a telefonkönyvet és miután nyilvánvalóvá vált, hogy neki is írtam, de nem válaszolt, föl-emeltem a telefonkagylót és tárcsáztam a számát. Senki sem jelentkezett. Ettől kezdve naponta, majd hetente, havonta újra megpróbáltam fölhívni Dobóékat. Soha senki nem vette fel a kagylót. Hosszú idő telt el, amikor egyszer végre valaki beleszólt a készülékbe. Megrökönyödésemre oroszul. Azt hittem téves, de a férfi a vonal túlsó végén állította, hogy ő Dobó István. Az egri vár kapitányának nevével hihetetlen volt számomra, hogy ne tudjon magyarul. Az orosz nyögdcselésből automatikusan átváltottam angolra. Szerencsém volt. Dobó István meglepetésemre angolul is tudott. Az Egyesült Államokban született, angol az anyanyelve – mondta. Végképp érthetlenné vált számomra minden. Lassan azonban kiderült, hogy ő nem a keresett Dobó István, hanem a fia, aki csak látogatóban jár Alma Atából Magyarországon. Budapesten elhunyt szülei lakásában szállt meg. A két Tihanyi kép ott lóg a falon, megnézhetem – ajánlotta. Vigyázz – mondták a kollégáim –, biztos az orosz maffia lesz! Hát nem kevés félelemmel csongettem a lakás ajtaján.

Dobó István nagy szeretettel fogadott. A képek ott lógtak a falon és nem fért hozzá kétség, hogy hitelesek. Faggatni kezdtem a fotóalbumokba temetkező orvost, hogy mi a rejtély nyitja? A képek 1929-ben New Yorkban készültek, ahol ő született, mégsem tudtam összerakni az információ mor-

zsákat. Tihanyinál semmilyen címjegyzékben nem szerepelt a Dobó név. Ugyanakkor azt tudtam, hogy Dobó Tihanyi baráti körébe tartozott, mert Henry Miller egyik visszaemlékezésében a barátai között említette. Perlès, Brassai, Reichel, Tihanyi, Dobó – sorolta Miller a 30-as évek elején Párizsban élő hat fős baráti társaság tagjainak vezetékneveit.² Budapest, Párizs, New York, újra Párizs – próbáltam rekonstruálni az útvonalat. De hogy illik a képbe Alma Ata?

Apja Budapestről, illetve Lipcséből, ahol tanult – mondta az orvos –, 1926-ban kivándorolt Amerikába. – Nem Párizsból? – kérdeztem. – Nem – szólt a válasz –, Budapestről. Az útvonal koncepcióm összeomlott. New Yorkban az idősebb Dobó feleségül vett egy japán lányt és gyermekük születése után pár hónappal, 1930-ban kivándoroltak a Szovjetunióba – sorolta az életút állomásait Dobó István, és lassan összeállt a kép. Érthetővé vált az orosz állampolgárság, Alma Ata, a képek vándorlásának útja, a budapesti lakás. Még az is, hogy miért nincs a Dobó név Tihanyi oeuvre-katalógusában. A festmények a feleség, Elsa Rose Fukushima nevéen szerepeltek.³ Már csak azt nem értettem, Miller miért tévedett? Hamarosan az is bizonyossá vált, hogy nincs tévedésről szó, a Párizs kapcsán említett Dobó egy másik Dobó, István öccse, Ferenc. S aztán az is kiderült, hogy Dobó Ferenc, azaz Frank Dobó New Yorkban fölkereshető. Az OTKA és a Soros Alapítvány ösztöndíjának köszönhetően 1994-ben és 1996-ban interjúkat készíthettem Frank Dobóval Tihanyi, Henri Nouveau és Brassai műveivel díszített lakásában, és földolgozhattam a New York-i Public Library, pontosabban a Berg Collection-ben található igen gazdag Henry Miller kéziratanyagot. Számos magyar vonatkozású adat került elő, amelyekből néhányat ezúttal szeretnék kiemelni.

*

Először Henry Miller bemutatásával kell kezdenünk. A világhírű amerikai író hazánkban kevésbé ismert, annak ellenére, hogy szinte valamennyi könyvét magyarra is lefordították. Gyakran keverik névrokonával Arthur Millerrel, akiről legalább annyit mindenki tud, hogy Marilyn Monroe férje volt. Henry Miller öt felesége között nem akadt ily híresség, így csak az irodalom iránt érdeklődők azonosítják azonnal Millerrel, „az irodalom fenyegetésével”, a „botrányszerzővel”. Az amerikai művészettörténet festőként is számon tartja, kiemelve 1966-os los angelesi kiállítását, de képzőművészeti alkotásait külföldön nemigen ismerik.

A Világirodalmi Lexikont idézzük: „Henry Valentine Miller – New York 1891 – Big Sur 1980. Német eredetű családból származik, fiatal éveiben az egyetem helyett bejárta az amerikai Dél-Nyugatot és Alaszkát, majd apja szabóságában dolgozott, később pedig egy telefontársaság személyzeti vezetője lett, 1927-ben még tiltott italmérést is vezetett. Csupán Franciaországban tartózkodott hosszabb ideig, itt írta első regényeit is. Közben be-

1. André Kertész: La café du Dome. 1925.

járta Görögországot, Kínát, Tibetet. Anarchisztikus szabadságvágya és önállósági törekvése miatt egyetlen irodalmi körhöz vagy nemzedékhez sem kapcsolódott. Regényei általában napló vagy önéletrajzszerűek, így első, Párizsban megjelent regénye a *Tropic of Cancer* (Ráktérítő 1934) is, amelyben a 20-as évek végének Párizsa és kozmopolita értelmisége jelenik meg, minden csalódottságával, kiégettségével, útkeresésével, felfokozott szexualitásával. (...) Munkáiban Dosztojevszkij, Proust, Nietzsche, Spengler hatása érvényesül, szembeáll realista amerikai író társaival, amikor individualista, pesszimista, exhibicionista látásmódját érvényesíti írásai-ban. Műveiben gyakoriak a pongyola fogalmazások, a trágár kifejezések, obszcén jelenetek és utalások, ezért azokat hosszú ideig nem is jelentették meg angol nyelvterületen, azonban ez még inkább hozzájárult későbbi népszerűségéhez és divatjához, sőt a nyugati regényirodalomban iskolát teremtett. (...) 1976-ban a francia becsületrenddel tüntették ki. ...”

A lexikoncímző arra nem ad választ, miért foglalkozunk Millerrel a magyar művészettörténet nagy pillanatainak kapcsán. A kulcsszó azonban a címszóban is szerepel: Párizs. A francia főváros, ahol Miller *Tropic of Cancer* című regénye írása idején magyarok, magyar művészek is szép szám-

mal megfordultak. Illyés Gyula szerint 25 ezren voltak, és számuk napon-ta százzal nőtt, már annyian voltak, ahányan Mohácsnál Magyarországot védték. *Hunok Párisban* című regénye „Hontalanok hona” című fejezetében így ír erről: „A város utálta az idegeneket. Siessünk kifejezni csodálatunkat, hogy csak utálta; nem söprúzta ki őket. Képzeljük el, mint viselkedett volna Európa bármely más városa, ha utcáit, köztereit s kávéházeit egyszerre negyvenezer reménytelen képességű festő lepi el farsangi tökfödőben, bársonynadrágban, szutykos ingben s ráadásul még Istennek is híve magát. Festő, felesleges, ennyi él Párisban. S vegyünk ehhez még kétezer prófétát, aztán annyi filmszillagot, amennyi igazi csillag az égen van és hetvenezer tehetségtelen író. Ezek ugyan nem ültek ki mesterségük jeleivel s alkotóképességük riasztó ellenbizonyítékaival a Mesterségek Hídjának legforgalmasabb helyeire, de szigorú vagy felgyúlt pillantásaikkal s hangsúlyozott egyéni magaviseletükkel ugyancsak arról értesítették a házmestereket, utcaseprőket és postatisztviselőket, hogy az előbbieknél nem hiszik kisebb isteneknek magukat. Számítsuk még ehhez azt az évi tízezer bolond vénleányt, aki északról és északnyugatról áradt a sirályok vándorlásának törvényszerűségével a városba, s akik szintén hittek magukról valamit. (...) Fiatalkorú diák harmincezer volt idegen. S mennyi a nyomokban odagyúlt félénk érdeklődő? S az ezek nyomán érkező daliás homoszexuális? Csak kokaincsempészt kétezer tartott nyilván a hatóság. Mennyi volt a lányaival piacot kereső mama s a száműzött délkeleti államférfi, akik néha-néha nagy dörejellel hasba lőtték egymást? Az álhírlapíró és a valódi hírlapíró, akik megkülönböztetéséhez igazán sasszem kell? A döngő léptű szobrászokról egészen megfeledeztünk. Abból tízezer vehetünk. Az arányok említésre méltóak voltak. A város fegyelmezetten tűrte sorsát.”⁴

A város, amelyet minden idegen szidott, de amely mindenkit csodálattal töltött el. Tihanyi Lajos, a Nyolcak 1919-ben Bécsbe, majd Berlinbe és onnan 1924-ben Párizsba emigrált tagja, érkezését követően így írt barátjának, Tersánszky Józsi Jenő írónak: „Elmondhatatlanul szimpatikusabb ez a francia és mindig ijesztően antipatikusabb lesz a németekre gondolnom. Minden külső elrendezésben is egészen más. Itt egy 2x annyian lakott nagy város 1/2–1/3ad nagyságú területen. És az oly rohamosan életes forgalom magával ragad és ez az életképesség szinte saját tulajdonom lesz. Talán ez fiatalít, de tény, hogy itt mindenki arról beszél, hogy fiatalabbnak érzi magát. (...) A Párisi tavasz jelentékeny tényező – idegennél, mert a Párisi – a francia? – mindig tavaszban él. A nők toalettje, ha bunda is, valami lengesség és a férfiak Echarpe-a is csak könnyedén van a nyakukba vetve, hiába a téli, folyton esős idő – (ami összehasonlíthatatlanul enyhe a berlini télidőhöz) – a nőknél itt nem honosult meg, amin oly sietve kaptak a berliniek és nem járnak földig érő zsákokban. Kár volna a gyönyörű lábakat eltakarni, amiken remekműű kis cipőcskékük úgy lebeg itt a caféházi asztal alatt – azt kell hinnem elveszítik. A caféről szólva: apró kis faasztalok, mindenki egymás mellett jó szorosan a körbefutó bőrdíványo-

2. Tihanyi Lajos: Dobó István portréja. 1929. (MNG)

3. Tihanyi Lajos: Elsa Rose Fukushima portréja. 1929. (MNG)

kon aminek tetején kosár rézrudakból és ha valaki – inkább csak a sok idegen, leveti a felsőkabátját, idegyömöszöli. Semmi sem sima és merev, mint Berlinben. Ezen még a sok, nagyon sok angol és amerikai sem változtat, akik mégis valami érezhetően külön életet élnek mindenütt, külön szokásaikkal – mint a lavabo rohamos elterjedettségét – sikeresen honosították itt meg. A legnagyobb szerűbb az utca élete. Ahol a legszűkebb és legemelkedőbb ott jár a legtöbb ember, autó és omnibusz. Mind rohan ezeken a szűk utcácskákon, amelyeknek alig lik másika éri meg a Dob uccai szélesség felét, de azért a legtermészetesebb, hogy minden 2ik ház előtt végig a fronton tél, eső, hideg idején is minden kirakva – az ami ennivaló rengeteg tömege valami csábító varázssal, hogy megkívánás nélkül nem nézhetsz rá egy ilyen vásári képre.”⁵

Akarva akaratlan újabb idézettel kell folytatnunk, hogy megérthessük a párizsi baráti csoportosulások létrejöttének körülményeit. A helybeliek és az idevetődöttek kapcsolata magyarázattal szolgál ahhoz, hogy ők miért csak hasonszőrűekben találtak barátokra. Márai Sándor *Egy polgár vallomásai*,⁶ de különösen az *Idegen emberek* című, 1943-ban megjelent regényében idézi a korabeli Párizst. Így ír róla: „Csak azt ne higgye, hogy az idegenek ismernek franciákat. Akik francia ismeretséggel pöffeszkednek, jórészt hazudnak. Az egyetlen francia, akivel az idegen hosszabb párizsi tartózkodás során ismeretségi viszonyba kerül, a házmester. Ismerik még a levélhordót, meg a trafiktulajdonost, akinél cigarettát vásárolnak, eset-

leg ismerik az illatszerészt, akinél beretvapengét vesznek, de ez már nehezebb. Évekig élnek így. Egy igazi, élő franciával megismerkedni, olyan, akinek lakása van, csinos kis három szoba, coquettement mueblées, ahol a konyhában bronz dísz tárgya állnak a kandallón... nevetnie kell! Talán emlékezik még, hogy nálunk odahaza, ha két ember megismerkedik és rokonszenveznek, az első, hogy meghívják egymást vacsorára. Egy francia ebédlőjébe bejutni nehezebb az idegennek, mint Lasszában a lámához. Van, aki azt állítja, hogy francia hálószobába könnyebb az idegennek bejutni, mint az ebédlőbe. Ezek is hazudnak. Szórványosan talán előfordul, de általában az idegen nem jut be sehová, legfeljebb a szalonba, öt percre, ahol gyorsan elintézik, s ha elment, kiszellőztetik utána a szobát.⁷

Illyés Gyula hasonlóan vélekedik: „A bennszülöttek lakásaikba vonultak, s tapintatosan igyekeztek nem tudomásul venni, ami közttereiken folyik. Templomaikat, kedvenc vendéglőiket, szín- és örömházaikat feladták vagy megfélezték, de otthonuk küszöbén álljt parancsoltak. Ezt idegen nem léphette át.”⁸ Nem csoda hát, ha a sorsukat Párizshoz kötő magyarok vagy amerikaiak – ahogy a többi náció fiai is – Henry Miller szavaival élve azt mondhatták később, hogy „arra az időre visszatekintve, úgy tűnik, hogy csak külföldieket ismertem.”⁹

De hogyan születtek az új kapcsolatok és barátságok? Szűkítsük a kört és csak az amerikaiak és a magyarok viszonyát nézzük, azt is Tihanyi címjegyzékes notesza, könyvének előjegyzési ívei, műveinek jegyzéke alapján!¹⁰ Ezekben a kéziratokban számos ismert idegen nevére bukkanhatunk. Catherine S. Dreier, Peggy Guggenheim – a legismertebb Párizsban is megfordult amerikai gyűjtők közül valók. Morris Hilguitt már kevésbé ismert, de Tihanyi egyik legjobb vásárlója volt Párizsban. H. Morgan ugyancsak Párizsban vette meg a festőtől barátjáról, Halász Gyuláról – akit a világ, mint egyik legnagyobb fotóművészt már csak Brassaiaként ismer – még Berlinben festett egyik portréját. De előfordulnak olyan nevek is a címek között, amelyek nem gyűjtőként említik a név viselőit, barátokat rejtenek. June Mansfeld – ő vajon ki lehetett? Tihanyi hagyatékából egy amerikai távirat is előkerült.¹¹ Amikor a festő New Yorkban próbált 1930-ban szerencsét, egy megbeszélte találkozót halasztott el a távirat küldője Henry Miller. A szálak néha szerencsésen összeérnek: June Mansfeld Henry Miller első felesége volt.

Tihanyi és Brassai legendás barátságát a párizsi magyarok jól ismerték. Szélesebb volt ez a kör, hiszen ide tartozott a másik neves fotóművész, André Kertész is, vagy az 1918-as forradalom nagy alakja, Károlyi Mihály, akinél Kertész és Tihanyi gyakran megfordultak. A festő temetésén Károlyi Mihály tartotta az egyik gyászbeszédet. És ide tartozott a bevezetőben említett Dobó Ferenc is, aki úgy indult Párizsba, hogy kezében egy ajánlólevelet szorongatott, ami Tihanyinak szólt.

A Párizsba vetődött magyarok szállodai szobákban éltek. Tihanyinak később sikerült egy műteremlakást bérelnie, de évekig ő is a többször meg-

4. Brassai: Henry Miller. 1932.

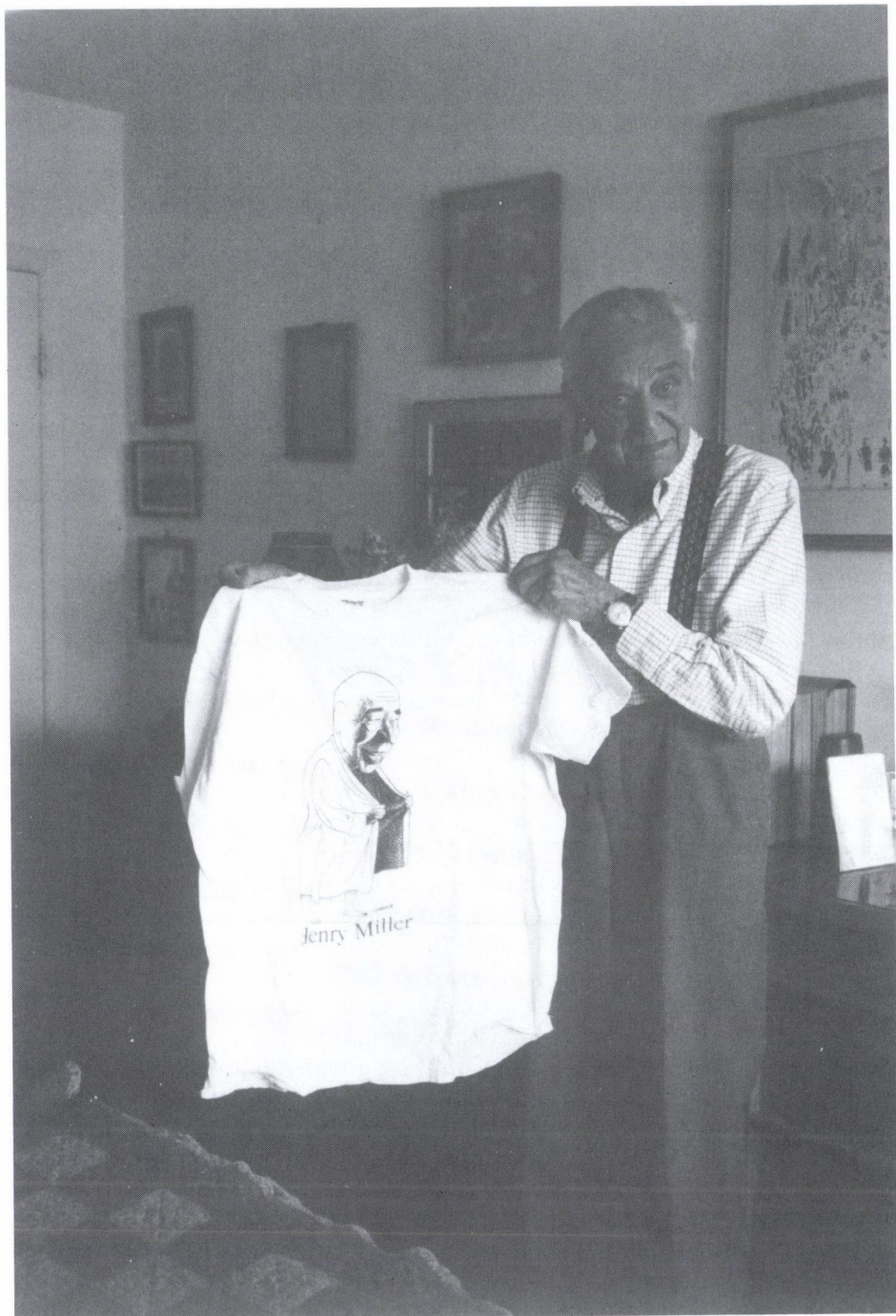
festett rue de Glacière egyik szállodájában lakott. Egy hotel szolgált lakásul Alfred Perlèsnek is, akit Henry Miller korábbról ismert. Az osztrák születésű író, aki magyarokkal is kapcsolatban állt, fogadta be Millert. Perlèsnél találkozott Miller Brassáival.

A magyarok már korábban is találkozhattak volna Millerrel, Budapesten. June és Henry ugyanis 1928-ban megfordult a magyar fővárosban.¹² Csakhogy ekkor már a későbbi barátok mind Párizsban éltek. Miller egy évtizeddel később újra Magyarországra utazott, de nem érthette meg könnye magyar kiadását, azt ugyanis a csehekkal szemben, akik kiadták, pornográfnek minősítve bezúzták a magyar fővárosban.¹³ Millert ez azonban nem változtatta ellenséggé, hiszen 1956-ban úgy akart segíteni a magyaroknak, hogy ruhacsomagot állított össze a Budapesten rászorulóknak.¹⁴ Mivel ő is rászorult a 30-as években és később is magyar barátai, különösen a könyvügynök Frank Dobó segítségére, talán ezt akarta kicsit viszonzni. Millernek még 56-ban sem ment jól a sorsa, így gesztusa nem nevezhető hétköznapiinak. Viszont bizonyára nem felejtette el, hogy a 30-as években őt segítők ugyancsak segítségre szorultak maguk is.

Tihanyiról tudott, hogy a Korda testvérek segítették. Karinthy Frigyes *Notesz* című novellájának főszereplője is lehetne a festő. Számos anekdotát emlegetnek róla, mint a *Notesz*ben olvasható történetet is. A Korda Sándor levetett ruháit hordó Tihanyi egy Korda-féle vacsorameghívásból megmaradt ételét szerette volna hazavinni az étteremből, hogy otthon is legyen mit ennie. „A kutyámnak” – mondta szégyenében. A pincérek szeretettel csomagolták be neki, de hozzátettek minden csontot a szemétből, hogy jól lakhasson a kutyája.¹⁵ Brassai sem élt könnyebben. „Volt neki egy írógépe és volt neki egy fotógépe. Egyik vagy másik be volt adva a zálogházba. Megírja a cikket, beteszi az írógépet. Kiveszi a fotógépet, megcsinálja a fotográfiákat. Ez így ment. Évekig” – mesélte Frank Dobó 1996-ban.

A nehézségek ellenére mégis valamennyiőjük legtermékenyebb évei voltak ezek a Párizsban töltött esztendőik. Párizs nyomát hagyta valamennyiőjük munkásságán: Tihanyi portréin és városképein, Brassai fotóin – amelyek szinte illusztrációi a fenti idézeteknek – és Miller regényein, amelyek szintén sosem születtek volna meg e milió nélkül.

Tihanyi és Brassai Berlinben ismerték meg egymást. Brassai vált a süket festő legnagyobb támaszává, tolmácsa lett a világ felé. Tihanyi három portrét festett a német fővárosban barátjáról, Brassai pedig számos fényképet készített róla Párizsban.¹⁶ Brassai, a Brassából származó Halász Gyula ugyancsak festőnek indult. Párizsba érkezve tudósítóként tartotta el magát, míg a 30-as években az éjszakai Párizst megörökítő fényképeivel hírnevet nem szerzett magának. „Amikor kijött Párizsba, akkor cikkeket írt. Jól írt németül... Részben így kerültek össze Kertésszel. A Kertésznek a fényképeit használta fel a cikkeinek az illusztrálásához. Aztán eszébe jutott, hogy ezt én is meg tudom csinálni. Így került át a fotográfiához” – emlékezett vissza Brassai váltására Frank Dobó.¹⁷ Nincs dokumentumunk

5. Majoros Valéria: Frank Dobo. 1996.

arról, hogy vajon Tihanyinak nem volt-e ebben szerepe, de valószínűsíthetjük, hogy igen. Tihanyi még itthon foglalkozott fotóval – a retusálás ellen tiltakozva –, így elképzelhető, hogy támogatta Brassai lépését, esetleg ő maga hívta fel erre a lehetőségre barátja figyelmét. Az éjszakai fotózást André Kertésztől tanulta el Brassai, akit Tihanyi révén ismerhetett meg.¹⁸ Kertész és Brassai között meg is romlott később a viszony, Brassai tettét Kertész nem tartotta megbocsáthatónak. Brassai fényképész működése a másik barátot, Frank Dobót is új feladat elé állította. Abban az időben még nem volt vaku, magnézium fénnel dolgoztak. Hónapokon át Dobó kísérte el Brassait és ő tartotta a fényt. Dobó a legtöbb Brassai fotó születésénél jelen volt, így az egyetlen tanú, aki tudja, hogyan készültek ezek a híressé vált fényképek. Brassainak 1975-ben a Gallimard kiadónál megjelent egy Millerről szóló könyve. Miller a következő dedikációval látta el a Frank Dobónak ajándékozott kötetet: „Egyáltalán nem szeretem ezt a könyvet – Brassainak is megmondtam. Az olvasók természetesen nem tudnak mindent, ami a könyvben rosszul szerepel, de azt hiszem, te pontosan tudod.”¹⁹ Miller regényei, ahogyan azt a Világirodalmi Lexikon is említi, önéletrajzi elemekből építkeznek. Brassai is így kezelte őket és könyvében külön fejezetet szentelt az igazság és elferdítés kérdésének. Érthető, hogy Millernek emiatt nem tetszhetett Brassai írása, úgy érezhette, barátja meghazudtolta őt. Nehéz eldönteni, kinek volt a vitában igaza, de egy-egy állítás kapcsán ez még megállapítható. Brassai az éjszakai Párizst a maga természetességében szeretne volna bemutatni. Megrendelésre készítette a könyvet és nem beállított jeleneteket vártak tőle. Csakhogy az éjszakai pillangókat, a kupleráj jeleneteket, a homoszexuális párokat véletlenül lefényképezni nemigen lehetett és nem is volt veszélytelen. Frank Dobó szerint Brassai megvásárolta a lefényképezettek idejét és egy Kiss nevű magyart alkalmazott testőrként és modellként. Több utcai és egyéb képén pedig Dobó volt a modell, illetve Janet Fukushima, a Tihanyi által megfestett Dobó Istvánné Elsa Rose Fukushima húga. Fölismerhetően Miller nem látható Brassai fotóin, pedig állítása szerint ő is modellje volt fényképész barátjának. Brassai ezt az állítást oly mértékben kívánta visszautasítani hogy magát a tényt is visszautasította, miszerint modelleket használt volna fényképeihez.

Frank Dobó Brassai könyve kiadásában is jelentős szerepet vállalt. A könyv szerződése a kiadóval neki köszönhető.²⁰ Ez a szakmáját érintő feladat volt. A Paul Winkler vezette Agent Literature International-nél dolgozott vezető beosztásban,²¹ ahol kezdetben amerikai cikkeket, majd könyvek kiadási jogait adták el, elsősorban francia és német újságoknak, de cseh és magyar kiadóknak is. Az első Mickey Mouse albumot is ők adták ki, amivel a legnagyobb üzletet mondhatták a magukénak. Dobó más kiadók felé is eladott könyveket, így a Gallimardnak Raymond Queneau *Le chiendent* című és 1932-ben Céline *Voyage au bout de la nuit*²² című világhírű regényeket. Dobó Henry Miller könyvei kiadásában nem bábáskodott, de a háború után Miller neki köszönhette, hogy az Obelisk Presstől igen nagy összeget megkapott.

Dobó és Miller, annak ellenére, hogy Dobó ugyanabban a hotelben lakott, ahol Hans Reichel, német expresszionista festő és Brassai, Miller barátai, az írórt véletlenül ismerte meg egy fogadáson. Találkozásai leggyakoribb színhelye, mint a többieké is, a Dôme kávéház volt. Dobó azonban a szürrealisták körébe is beletartozott, amely körből Robert Desnos, a költő került át a Dôme-osokhoz, ő írta Tihanyi 1936-ban megjelent könyvét és ő búcsúztatta a festőt a Pere-Lachaise temetőben.

Miller könyveit Amerikában sokáig nem adták ki. „Amikor itten vidáman éhen halt és szüksége volt pénzre, én ajánlottam neki, hogy tudok egy módot számára. Keressen pénzt. Nem engedték meg a kiadást, nem tudtam elérni. Senki nem merte kiadni abban az időben. Én azt mondtam neki, hogy le tudom vágni úgy, hogy ezt kiadják..., de ebbe sem egyezett bele” – emlékezik vissza Frank Dobó. Később természetesen megtört a jég és mint a lexikonban is olvasható 1961-től Miller valamennyi regényét minden részletével együtt Amerikában is kiadták. Miller regényei (barátja Anaïs Nin naplóival együtt) a filmeseket is megihlették és arról a világról, amelyben ők hatan oly szorosan összetartoztak, a nyolcvanas évek végén remek film is készült.²³

Könyvek, fényképek, festmények e barátságok dokumentumai, amelyek nemcsak az egyetemes irodalom- és művészettörténetet gazdagítják, de a magyar művészettörténet jelentős pillanatai is. S mindez Párizsnak köszönhető, amiről Henry Miller *Tropic of Cancer* zárósoraiként így ír: „Egyszerre megfordult a fejemben, nem akarnék-e hazautazni én is. Először lett volna hozzá tehetségem. Meg is kérdeztem magamtól szép szóval: »Mennél haza Amerikába?« Választ azonban nem kaptam. Gondolataim kiűsztak a tengernek, mind odáig, ahol az utolsó pillantást vetettem Amerikára, a hóhullásba vesző felhőkarcolókra. Láttam felködleni őket azon kísértetiességükben, ahogy akkor eltűntek a szemem elől. Láttam a bordáik közül előtörő fényeket. Láttam a várost teljes kiterjedésében Harlem-től az Ütegállásig, láttam a hangyanyüzgését, a magasvasút robogását, a kiürülő színházakat. Az a kérdés is felderengett a fejemben, hogy a feleségből vajon mi lett. Mikor elperegtek a kérdések, nagy békesség szállt rám. Itt, ahol a folyó szelíden ölelő dombok közt kanyarog, a földnek akkora az emlékezete, hogy az emberektől soha el nem válik. Mit akarsz, ebből az aranyló békességből nem menekülne az idegbajos se, ha ugyan rossz álmában nem. Oly nyugalmasan hömpölyög a Szajna, hogy a szemedbe sem ötlene. Csöndes, nem szorongat – olyan, mint valami óriás vivőér az emberi testben. Békességem akkora volt, mintha hegycúcsra jutottam volna – majd egy kis pihenés után nézek szét jobban a tájon. Furcsa állat- és növényvilág telik ki az emberből. A távolból elhanyagolhatónak tesszünk, a közelből gonosznak és rosszindulatúnak. A leginkább az kell, hogy elegendő tér vegyen bennünket körül – ez a tér még az időnél is fontosabb. Nyugszik a nap. Áthömpölyög rajtam a folyó – múltja, ősi ágya, égalja. A dombok szelíden ölelik. Ölelésük jelöli az útját.”

JEGYZETEK

- ¹ Tihanyi Lajos emlékkiállítás. Magyar Nemzeti Galéria, 1973 március. 59. tétel: *Dobó István portréja* (olaj, vászon, 51×41 cm, j.b.l.: L. Tihanyi N.Y. 929), 60. tétel: *Dobó Istvánné portréja* (olaj, vászon, 51×41 cm, j.b.l.: L. Tihanyi 929)
- ² Preface for Brassai's „Marie”, 1948 április 21., 79B0239 Berg Collection. Ld. még: *Revue Neuf* No.2., Noël 1950., 50.
- ³ Magyar Nemzeti Galéria Adattára 18803/73–7, 129.tétel
- ⁴ ILLYÉS Gyula: Hunok Párizsban. Budapest, 1975. 152–153.
- ⁵ Tihanyi Lajos levele Tersánszky Józsi Jenőhöz. Párizs, 1923. december 7. Mgt.
- ⁶ MÁRAI Sándor: Egy polgár vallomásai. Toronto, 1990. 292–301.
- ⁷ MÁRAI Sándor: Idegen emberek. Budapest, 1943. 200–201.
- ⁸ I. m. 155.
- ⁹ I.m.
- ¹⁰ Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 18803/73–1, 18803/73–2, 18873/1974
- ¹¹ Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 18789/73
- ¹² Henry Miller levele Frank Dobóhoz, 1958 október 22., 18. fold. 79B0689 Berg Collection
- ¹³ Henry Miller levele Frank Dobóhoz, 1939 február 28., 6.fold. 79B0677 Berg Collection
- ¹⁴ Henry Miller levele Frank Dobóhoz, 1956 november 30., 17. fold. 79B0688 Berg Collection
- ¹⁵ 1994 október 10-én az interjú készítésénél jelen volt Szarvasy Mihály is.
- ¹⁶ Mindhárom képet Berlinben festette Tihanyi és mindegyik lappang. Brassai fotói közül csak néhányat ismerni, mert a hagyatéék feldolgozásának folyamata még tart. Az 1994 februárjában, Párizsban (Hotel Salomon de Rothschild) rendezett, *Du Surrealisme a l'art informel* c. kiállításon látható volt kettős portréjuk.
- ¹⁷ André Kertész is felidézi a részleteket a Lugosi Lugo László által 1981 január 13-án New Yorkban készített interjúbán. In: André Kertész 1894–1994. Budapest, 1994, 30–31.
- ¹⁸ Kertész számos fényképet készített Tihanyiról. Például: *Tihanyi párizsi műtermében*, Magyar Nemzeti Galéria Adattára 18782/73–1, *Tihanyi portréja*, U.o. 18782/73–8, *Tihanyi és Tita*, Petőfi Irodalmi Múzeum Műv. tár 4431. *Le café du Dôme*, Centre National de la Photographie Paris, In: Danièle SALLENAVE: André Kertész, Paris 1985, 13. kép
- ¹⁹ A könyv 1975-ben jelent meg a Gallimard Kiadónál, címe: Henry MILLER: *The Paris Years*. A dedikáció dátuma: 1976. április 14.
- ²⁰ Arts et Métiers Graphiques
- ²¹ Kiadjuk az Opera Mundi Press
- ²² Utazás az éjszaka mélyére. Fordította: Hevesi András. Cserépfalvi, 1934.
- ²³ „Henry and June” a film címe. Miller „Csendes napok Clichyben” című írását szintén megfilmesítették.